

A HITBUZGALMI TÁRSULATOK TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA A PÉCSI EGYHÁZMEGYÉBEN (19–21. SZÁZAD)

TENGELY ADRIENN

A hitbuzgalmi társulatok a katolikus vallásosság egyik legmeghatározóbb tényezőinek számítottak az elmúlt két évszázadban, elsődleges céljuk lelki kegyelmek elnyerése, valamint valamely vallási kultusz ápolása a társulathoz kapcsolódó áhítatgyakorlatok által. Szerepük azonban jelentős volt nemcsak a vallási, hanem a társadalmi életben is, mivel a hitbuzgalmi cselekmények mellett gyakran folytattak karitatív és kulturális tevékenységet is.¹ A korban érvényes egyházjog alapján beszélhetünk világi jámbor egyesületekről, melyeket kegyes céllal laikusok alapítottak, valamint egyházi jámbor egyesületekről, melyeket az egyház alapított vagy jóváhagyott. Ez utóbbin belül megkülönböztettek szerzetesrendekhez kötődő harmadrendeket (tertií ordines), jámbor egyleteket (piae uniones), melyeket a jámborság vagy felebaráti szeretet valamely cselekvésének gyakorlására létesítettek, és alapításukhoz elég volt a megyéspüspök approbációja, valamint testvérületeket (confraternitates), melyek emellett a nyilvános istentiszteletek előmozdítását is cé-

¹ *Barna Gábor*: Az Élő Rózsafüzér társulata. Bp. 2001. 304–307.; *Bán László*: Vallásos egyesületek Baja város XIX. századi társadalmi életében. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2. (1991) 113–116.; *Klestenitz Tibor*: A Mária-kongregációk és a sajtókérdés a dualizmus korában. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 3–4. (2005) 83–100.; *Tengely Adrienn*: A katolikus hitbuzgalmi és karitatív egyesületek andragógiai tevékenysége a dualizmus kori Pécs példája alapján. In: Harmadfokú képzés, felnőttképzés és regionalizmus. (Régió és oktatás V.) Center for Higher Education Research and Development Hungary, Debrecen. 2010. 385–390.; *Tengely Adrienn*: „A jó könyv – levél a Jó istentől”. A katolikus hitbuzgalmi társulati könyvtárak a 20. század első felében Pécsen. In: Ötöröny vonzásában. Dolgozatok a Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjteményének műhelyéből. (Csorba Győző Könyvtár Kiadványai 2.) Pécs. 2014. 116–126.

lozták és létesítésük formális alapító oklevélhez volt kötve.² Az 1917-es egyházi törvénykönyv, a Codex Iuris Canonici egységesítette ezen besorolásokat és szabályozta működésüket (684–725. kánon), mivel korábban még az egyházzjogi szakirodalom is ingadozó volt a terminológia tekintetében,³ ennek megfelelően sokféle elnevezéssel találkozhatunk: sodalitas, societas, confraternitas, congregatio, unio.

1. Barokk előzmények

A társulatok első virágkora Magyarországon a késő középkorra tehető.⁴ A 14–16. században a Pécsi egyházmegyében is több társulat működött: Szűz Mária Társulat, Krisztus Teste Társulat, Szent Bertalan Társulat, Mindenszentek Társulat, amelyek azonban a reformáció és a török idők alatt megszűntek.⁵ A 18. század elején az egyházmegye újjászerveződött és a katolicizmus ismét a vidék uralkodó felekezete lett, amely a társulatok második virágkorát eredményezte. A 17–18. században a Pécsi egyházmegyében a források szerint 149 társulat működött 112 településen, ami az ország összes társulatának 11,4%-át jelentette, ezzel a negyedik helyen állt az egyházmegyék között a Győri, az Esztergomi és az Egri után.⁶ A legjelentősebbeknek az Úr Szent Testének Társulata (Oltáriszentség Társulat),⁷ a

² Codex Iuris Canonici 1917. Can. 700. Triplex distinguitur in Ecclesia associationum species: tertii Ordines saeculares, confraternitates, piaie uniones. Can. 701. § 1. Inter pias laicorum associationes, ordo praecedentiae est qui sequitur, firmo praescripto can. 106, nn. 5, 6: 1. Tertii Ordines; 2. Archiconfraternitates; 3. Confraternitates; 4. Piaie uniones primariae; 5. Aliae piaie uniones. http://www.intratext.com/IXT/LAT0813/___P21.HTM, 2014. április 5.

³ *Sipos István*: Az új egyházi törvénykönyv főbb vonásai és újításai. Dunántúl, Pécs. 1918. 91–93.; *Sipos István*: Kath. egyházzjog. Pécs. 1928. 113–117.; *Stephanus Sipos*: Enchiridion Iuris Canonici. Orbis Catholicus–Herder, Romae. 1954. 355–359.

⁴ *Pásztor Lajos*: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Bp. 1944; *Kubinyi András*: Vallásos társulatok a késő középkori magyar városokban. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1–2. (1998) 123–134.; *Marie-Madeleine de Cevins*: Az egyház a későközépkori magyar városokban. Bp. 2003.

⁵ *Sümegei József*: Vallási élet a középkori Pécsi egyházmegyében. In: A Pécsi Egyházmegye ezer éve. Pécs. 2008. 66.; A Pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543). Pécs. 2009. 522–523.

⁶ *Tüskés Gábor – Knapp Éva*: Vallásos társulatok Magyarországon a 17–18. században. Néprajzi Látóhatár I. 3–4. (1992) 14.

⁷ Az Oltáriszentség Társulatának fő célja az Eucharisztia kiemelt tisztelete volt, amely elsősorban a szentséget vivő pap díszes, ünnepélyes kíséretében nyilvánult meg a körmeneteken és a beteglátogatások alkalmával, kimondottan ellenreformációs színezettel.

jezsuita rend gondozásában álló Mária-kongregáció és Agonia Christi Társulat,⁸ valamint a szerzetesrendekhez kötődő övtársulatok⁹ és harmadrendek¹⁰ számítottak.¹¹

Azonban ezek már a 18. század közepétől hanyatlásnak indultak, egyrészt a felvilágosodás miatt, mely a közép- és felsőrétég elfordulását eredményezte a rendkívül külsőséges barokk vallásosságtól, másrészt pedig 1773-tól az állam korlátozni kezdte a társulatok életét – például új társulat alapításához királyi engedélyt tettek szükségessé –, amely majd 1780–1790 között a jozefinista egyházpolitikában fog kicsúcsosodni. II. József több rendeletet is hozott a társulatok ellen: 1781–1782-ben feloszlatta az övtársulatokat és a harmadrendeket, majd 1784-ben a többit, 1787–1788-ban pedig lefoglaltatta összes vagyonukat és a Vallásalapba olvasztatta, amely a végső csapást mérte rájuk. Ezzel párhuzamosan 1782–1787 között feloszlatta, illetve megtizedelte a társulatokat gondozó szerzetesrendeket is.¹²

Ennek ellenére a Rómába küldött 1784-es pécsi püspöki jelentés szerint az egyházmegyében ekkor még több konfraternitás működött: az Oltáriszentség Társulat (Sanctissimi Corporis Christi), amely az egész egyházmegyében elterjedtnek számított, a pálosoknál a Skapuláré Társulat (Sacri Scapularis), a domonkosoknál a Rózsafüzér Társulat (Sacri Rosarii), az ágostonosoknál a Máriás Övtársulat (Sacri Cinguli Mariani), a ferenceseknél pedig a Kordás Társulat (Cincturae S. Fran-

⁸ Az Agonia Christi Társulat működésének központi eleme a szenvedő Krisztus kultuszának ápolása volt, melynek leglátványosabb elemei a társulat rendkívül színpadias, sokszor flagellálással kísért körmenetei voltak nagyböjt péntekjein.

⁹ Az övtársulatok olyan vallásos egyesületek, melyeknek tagjai Istenhez és egy meghatározott szenthez való tartozásuk, bűnbánatuk és vezeklésük jeleként speciális övet, azaz kordát viselnek. Magyarországon a 18. században a legelterjedtebb a ferences kordás társulat volt, mely Szent Ferenc lelkiségében működött.

¹⁰ A világi harmadrend szerzetes jellegű és szigorúságú társulat világi hívek számára, amelynek tagjai annak a szerzetesrendnek az eszméit és különleges célkitűzéseit valószínűsítik meg világi keretek között, amelynek vezetése alatt állnak, miáltal részesülnek az adott rendnek jutató lelki kegyelmekből.

¹¹ Horváth István – Kikindai András – Sümegei József: Vallási élet a barokk korban. In: A Pécsi Egyházmegye ezer éve. Pécs. 2008. 112.; Szentkirályi István: Őseink buzgósa. Katholikus Tudósító 1922. május 70–72.; Szentkirályi István: Őseink buzgósa II. Katholikus Tudósító 1922. június–július, 85–86.; Szentkirályi István: Őseink buzgósa III. Katholikus Tudósító 1922. augusztus 108–109.; Mohl Antal: A Mária-kongregációk története. Különös tekintettel hazánkra. Győr. 1898. 173–181.

¹² Tüskés G. – Knapp É.: Vallásos társulatok. i. m. 33–34., Juhász Miklós: Magyarországi konfraternitások a barokk korban. Katholikus Szemle 1944. június. 161.

cisci).¹³ Valószínűleg ez a társulatok életének utolsó évét rögzítette, az 1789-es, 1792-es és 1797-es jelentések már nem említenek egyet sem.¹⁴ Igaz, a tagok – más egyházmegyékhez hasonlóan – a feloszlás után is végezték még egy ideig a társulati szabályzatokban előírt ájtatosságokat,¹⁵ de ez ilyen formában már kihalásra volt ítélve. Néhol – főleg az ország periférikus vidékein – nem hajtották végre a császár rendeleteit és így néhány társulat illegitim módon továbbra is működhetett, de ez nagyon ritka esetnek számított.¹⁶ A Pécsi egyházmegyében jelenlegi ismereteink szerint két ilyen társulat létezhetett: a 20. század eleji sematizmusok Németmárok¹⁷ és Tevelen¹⁸ említenek a 18. században alapított és még működő Oltáriszentség Társulatot, de egyelőre nem tudni, fennállt-e a folytonosság, vagy

¹³ *Vanyó Tihamér*: Püspöki jelentések a Magyar Szent korona országainak egyházmegyéiről 1600–1850. (Olaszországi Magyar Oklevéltár II.) Pannonhalma. 1933. 180–181., 182.

¹⁴ *Vanyó T.*: Püspöki jelentések. i. m. 183–187.

¹⁵ *Vanyó T.*: Püspöki jelentések. i. m. 67.; *Mohl A.*: A Mária-kongregációk. i. m. 173.

¹⁶ *Tüskés G. – Knapp É.*: Vallásos társulatok i. m. 33–34.; *Barna Gábor*: A tállyai Fáklyás Társulat dokumentumai. (Devotio Hungarorum 3.) Néprajzi Tanszék, Szeged. 1996. 13–17.; *Tóth János*: A barkai Skapuláré Társulat története. Szerk. Barna Gábor. (Devotio Hungarorum 8.) Néprajzi Tanszék, Szeged. 2002. 17.

¹⁷ A németmárok társulat alapítási évét az 1903-as sematizmus 1759-re teszi, az 1906-os és az 1908-as pedig 1733-ra. Az 1910-es 1883-as dátumot közöl, vagyis itt oltáregyleti formában való újraalapításról lehetett szó – természetesen ettől még fennállhatott a folytonosság. Az 1912-es és 1914-es sematizmus, valamint az 1930-as összeírás már egyáltalán nem említ semmilyen Oltáriszentség Társulatot a településen. Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato 1903. Typis Lycei Episcopalis, Quinque-Ecclesiis 1903. 158.; Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMVI. Typis Lycei Episcopalis, Quinque-Ecclesiis 1906. 172.; Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMVIII. Typis Wessely et Horváth, Quinque-Ecclesiis 1908. 172.; Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMX. Typis Episcopalis, Quinque-Ecclesiis 1910. 176.; Pécsi Püspöki Levéltár (PPL) 4163/1930.

¹⁸ A teveli társulatot az 1903-as sematizmus dátum nélkül közli, az 1906-os és 1908-as pedig alapítását emlékezet előttre teszi. Az 1910-es, 1912-es és 1914-es sematizmusokban az 1773-as alapítási évszám szerepel, de az 1930-as összeírás ezt sem említi. Schematismus 1903. i. m. 158.; Schematismus 1906. i. m. 172.; Schematismus 1908. i. m. 172.; Schematismus 1910. i. m. 177.; Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMXII. Dunántúl R. T., Quinque -Ecclesiis. 1912. 179.; Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMXIV. Dunántúl R. T., Quinque-Ecclesiis. 1914. 182.; PPL 4163/1930.

a 19. század második felében több évtized kihagyás után újraalapították ezeket és ezek valójában már a lentebb bemutatandó Oltáregyleteket jelentenek.

2. 19. század első fele – A posztjoezefinizmus kora

Ennek megfelelően az 1840-es évekig minden valószínűség szerint nem működtek hitbuzgalmi társulatok az egyházmegyében¹⁹ – kivéve talán az I. Ferenc király által az észak-amerikai missziók támogatására alapított Szent Lipót Társulatot,²⁰ melyet épp a pécsi Haas Mihály professzor propagált erőteljesen.²¹ Elképzelhető, hogy más egyházmegyékhez hasonlóan közvetlenül II. József halála után, az 1790-es években még itt is „tervben volt” a társulatok felélesztése, mielőst alkalom adódik rá,²² ez azonban mégsem sikerült.

Ennek okát több összefonódó tényezőben valószínűsíthetjük. Mindenképpen a legfontosabbnak számított, hogy bár az 1790-es évektől már újra legálisan alakulhattak volna társulatok, az államvezetés mégsem akarta ezt engedélyezni. Ugyanis egyrészt a felvilágosult szellemiségű kormányzat nyilván nem nézte jó szemmel a színpadias barokk vallásosságot, amely a korábbi társulati életet jellemezte. Másrészt tartottak az 1773-ban feloszlott jezsuita rend szellemiségének és befolyásának visszaszivárgásától: majd harminc évig tartó vita kerekedett az egyház és az állam között az 1790 után visszaállított néhány Mária-kongregáció legalitásáról, amely végül 1821-ben úgy végződött, hogy a király resolúcióban engedélyezte a visszaállított néhány kongregáció működését, de megtiltotta újak alapítását. Hasonlóképpen ezért nem engedélyezte az államvezetés 1817-ben egy magyar származású római jezsuitának a Jézus Szíve Társulatok újjászervezését sem.²³ Minden valószínűség szerint mégis a legfőbb oknak az számított, hogy a társulatok visszaállításával az államnak vissza kellett volna adnia a Vallásalapba beolvastott vagyont, amely nem csekély összeget jelentett – ezt támasztja alá, hogy ugyanezen ok akadályozta meg a pálos rend visszaállítását²⁴ és a Katolikus Autonómia létrehozását is több mint száz éven keresztül.²⁵

¹⁹ Kivéve talán a fentebb említett teveli és németmárokai társulatokat.

²⁰ *Vanyó T.*: Püspöki jelentések. i. m. 298., 405.

²¹ *Religio* 1841. április 11. 227–231.

²² *Vanyó T.*: Püspöki jelentések i. m. 218., 238. Ebben az időszakban még Róma is szorgalmazta ezt. Uo. 219., 278.

²³ *Hermann Eged:* A Katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae I.) München. 1973. 387.

²⁴ *Hermann E.*: A Katolikus Egyház. i. m. 382.

²⁵ *Tengely Adrienn:* A magyar egyházak a forradalmak korában. Eger. 2011. 256–298.

De néhány év múlva már az egyház részéről sem nyilvánult meg komolyabb igény a társulatok visszaállítása iránt. Ennek egyik oka valószínűleg, hogy a papság és a szerzetesség minden forrás egyöntetű állítása szerint ebben az időszakban rendkívül elvilágiasodott, elsősorban a jozefinista papnevelés káros utóhatásaként.²⁶ Emellett a 19. század első két évtizedében Róma sem szorgalmazta különösebben ezt, amint az a püspöki jelentésekre küldött válaszokból kiderül. De még kedvezőtlenebbül hathatott az, hogy 1800 körül szinte „kihalt” a magyar püspöki kar: 1795 és 1802 között nyolc év alatt tizenkét püspök hunyt el. Vagyis eltávozott az a nagy barokk generáció, amely még jól ismerte és értékelte a társulatokat, míg a helyükbe lépő fiatalabb nemzedék már a felvilágosodás gyermeke volt, vagy rosszabb esetben egyszerűen be sem töltötték a püspöki székeket, amely az egyház állammal szembeni érdekképviselőjét jócskán meggyengítette. Ez volt a helyzet a Pécsi egyházmegyében is: Eszterházy Pál László püspök 1799-ben hunyt el – ez az esztendő a püspöki kar „fekete éve”, ekkor öten is eltávoztak az élők sorából! –, s utána egészen 1807-ig üresen állt a püspöki szék.²⁷

A társadalomban lejátszódó folyamatok sem kedveztek a korábbi társulatoknak: a közép- és felsőréteget ekkorra már teljesen áthatotta a felvilágosodás szellemisége, így nem igényelték a barokkos jellegű társulati életet, s már csupán az alsóbb néprétegek vonzódtak ahhoz az érzelmes és színes vallásossághoz,²⁸ amelyet a társulatok is nyújtottak volna, de a korlátozó államhatalommal szemben nem tudták vallási igényeiket érvényesíteni.

Igaz, az 1820-as években a tarthatatlanná váló egyházfegyelmi és valláserkölcsei állapotok miatt – például Pécsen 1802-ben az akadémia diákjai egy szent szobor fejével tekéztek!²⁹ – már sokan rádöbbenek, hogy érdemes lenne felújítani a társulatokat, különösen az iskolai Mária-kongregációkat. Ekkoriban már Róma álláspontja is megváltozott: a püspöki jelentésekre adott válaszokban újra sürgetik a társulatok felállítását, főleg a korábban nagy népszerűségnek örvendő Oltáriszent-

²⁶ *Katus László*: A magyar katolicizmus a XVIII–XIX. században. In: *A Katolikus Egyház Magyarországon. (Ecclesia Sancta I.) Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága, Bp. 1991. 64–65.*; *Hermann E.*: *A Katolikus Egyház. i. m. 397–399.*

²⁷ *Horváth István – Kikindai András*: A felvilágosodás és a liberalizmus kora. In: *A Pécsi Egyházmegye ezer éve. Pécs. 2008. 134–135.*

²⁸ *Katus L.*: *A magyar katolicizmus. i. m. 65., 66–67.*; *Hermann E.*: *A Katolikus Egyház. i. m. 406–407.*; *Karácsonyi János*: *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. Nagy-Várad. 1915. 279.*; *Bálint Sándor – Barna Gábor*: *Búcsújáró magyarok. Szent István Társulat, Bp. 1994. 147.*; *Kovács Béla*: *Flagelláns körmenetek az Egri egyházmegyében a XVIII – XIX. században. Archivum 2. (1974) 47–58.*

²⁹ *Mohl A.*: *A Mária-kongregációk. i. m. 173–174.*

ség, illetve a Magyarországon kevésbé ismert Viaticum³⁰ Társulatot.³¹ Az 1822-es nemzeti zsinat előkészítő ülésein és határozataiban is megjelent ezen igény,³² sőt, a piarista tartományfőnök is sürgette a gimnáziumi Mária-kongregációk újraalakítását 1827-ben,³³ azonban mindezen kérelmek a fenti okokból kifolyólag nem találtak meghallgatásra a posztjosefinista államvezetés előtt, így továbbra sem történt elmozdulás az ügyben.

3. 1840–70-es évek – A társulatok újjáalakulásának kora

Az 1840-es években azonban fordulat következett be. Az egyre inkább felpuhuló posztjosefinista egyházpolitikai keretek között az 1844. október 19–21-i püspökkari gyűlés elhatározta társulatok, főleg iskolai Mária-kongregációk felállítását,³⁴ az 1850. októberi gyűlés pedig az Élő Rózsafüzér Társulatok támogatását,³⁵ s a tervbe vett, de végül elmaradt 1848-as nemzeti zsinat egyik vitapontja is ez volt.³⁶ Az évtized első felében már új társulatok alapításáról is hallani: például Győrben 1843-ban megszervezték a pár évvel korábban Párizsban alapított és az egész katolikus világban viharos gyorsasággal elterjedt Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szívének Társulatát, melynek példáját az ország más vidékein is

³⁰ „Útravaló”, azaz azon szentáldozás, melyet utoljára, halálos veszedelemben vesz magához a hívő.

³¹ *Vanyó T.*: Püspöki jelentések. i. m. 134., 159–160., 190., 282.

³² *Nagy Konstantin*: A magyar katolikus egyház nemzeti zsinatai. (Gyöngyösi Ferences Könyvek) Gyöngyös. 1943. 158–170., 184–188.; *Villányi Győző*: A magyar papság valláserkölcsei reformjavaslatai a pozsonyi nemzeti zsinaton (1822). Különös tekintettel Győregyházmegyére. Győr. 1938. 41–42., 72.; *Hermann E.*: A Katolikus Egyház. i. m. 401.; *Mohl A.*: A Mária-kongregációk. i. m. 296–302.

³³ *Karácsonyi J.*: Magyarország egyháztörténete. i. m. 369.

³⁴ *Balogh Margit – Gergely Jenő*: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. I. História–MTA Történettudományi Intézete, Bp. 1993. 56–57.

³⁵ *Borovi József*: Adalék a Sajópüspöki plébánia történetéhez. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1–2. (2003) 29.

³⁶ *Petruch Antal*: Száz év a magyar jezsuiták múltjából I. (Anima Una könyvek 4.) Korda, Kecskemét. 1992. 61.; 1848/49 és ami utána következett... Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848–1851 közötti anyagából. Szerk. Lakatos Andor–Sarnyai Csaba Máté. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 1.) Kalocsa. 2001. 51.; *Tamási Zsolt*: Az 1848-as erdélyi római katolikus egyházmegyei zsinat. Gondolat, Bp. 2013. 41., 109–112.

kövezték, igaz még csak elszórtan.³⁷ Ugyanekkor alapították meg az ország első, szintén francia eredetű Élő Rózsafüzér Társulatát is, mely hamarosan – minden bizonnyal a bárki számára könnyen teljesíthető kötelezettségei³⁸ miatt – a legnépszerűbb hitbuzgalmi társulati formává vált.³⁹

Az elkövetkező három évtizedben újabb társulatok alakultak az országban. 1855-ben megszerveződött az első Mária-kongregáció a trencsényi piarista gimnáziumban,⁴⁰ 1859-ben létrejött a fővárosban az Oltáregylet, mely az Oltáriszentség tiszteletének elmélyítése és népszerűsítése mellett a szegény templomok segélyezését és főleg ruhaneműkkel való ellátását is végezte,⁴¹ 1861-ben megalakult a más országokban, elsősorban Moldvában élő magyarság lelki gondozását végző Szent László Társulat⁴² – bár ennek hitbuzgalmi vagy társadalmi jellege kérdéses⁴³ –, 1865-ben a Jézus Szíve Szövetség, vagy más néven Imaapostolság, mely majd a két világháború közti időszakban válik igazán jelentőssé,⁴⁴ valamint több más, elsősorban máriás társulat.⁴⁵

A Pécsi egyházmegyében is már az 1840-as évektől találkozunk szórványos alapításokkal: 1843-ban Scitovszky János püspök megszervezte a székesegyházban a Róma által oly nagyon szorgalmazott Oltáriszentség Társulatot (Confrater-

³⁷ *Augustus Florianus Balogh de Nemcsicz*: Beatissima Virgo Maria mater Dei, qua Regina et Patrona Hungariorum historicio-pragmatice-adumbravit. Agrariae, 1872. 336–338.; *Barna G.*: Élő Rózsafüzér i. m. 141.

³⁸ Napi egy rózsafüzér-tized, azaz egy Miatyánk, tíz Üdvözlégy Mária és egy Dicsőség elimádkozása.

³⁹ *Barna G.*: Élő Rózsafüzér. i. m. 141., 149.

⁴⁰ *Karácsonyi J.*: Magyarország egyháztörténete. i. m. 369.

⁴¹ *Szántó Konrád*: A Katolikus Egyház története II. Ecclesia, Bp. 1985. 408.; *Karácsonyi J.*: Magyarország egyháztörténete. i. m. 369.; *Hermann E.*: A Katolikus Egyház. i. m. 442.; *Gárdonyi Máté*: Katolikus egyesületek története, szerepe, az Oltáregyesület alapítása. In: Konferencia a Központi Oltáregyesület alapításának 150. évfordulója alkalmából. Örökimádás Lelkészség, [Bp.]. 2010. 34.

⁴² *Szarvas Béla*: A Szent László Társulat 90 éve és a szórványban élő magyarok pasztorációja. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 3–4. (1994) 180–182.

⁴³ A szervezet alapvetően magyar nyelvű pasztorációt, illetve ehhez kapcsolódó szervező tevékenységet végzett, vagyis alapvető célja nem a tagok lelkiéletének elmélyítése volt, mint a többi hitbuzgalmi társulatnak, azonban IX. Piusz pápa búcsúkkal látta el, amely a hitbuzgalmi társulatok esetében volt szokásos.

⁴⁴ *Balogh M.* – *Gergely J.*: Egyházak az újkori Magyarországon. i. m. I. 80.

⁴⁵ *Balogh de Nemcsicz, A. F.*: Beatissima Virgo Maria. i. m. 334–358.

nitas Sanctissimi Corporis Christi)⁴⁶ – bár ez nem sokáig működött, a 20. század elején már nem hallunk róla –, két évvel később pedig a hívek kérésére Pécssett is létrejött a Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szívének Társulata (Sodalitas SS. Cordis B. Mariae Virginis). Ez azonban az előzővel ellentétben pillanatok alatt óriási népszerűségre tett szert: már az első évben mintegy kétezren csatlakoztak hozzá, három évvel később, 1848-ban pedig már több mint háromezres létszámmal büszkélkedhetett. Tagsága vegyes volt: csatlakozott hozzá minden rendű és rangú férfi és nő, még grófnők is! Kedveltségét mutatja, hogy még az ország távoli vidékeiről – például Pozsonyból és Besztercebányáról – is iratkoztak be a tagok közé,⁴⁷ ami arra utal, hogy ekkorra már óriási, szinte kirobbanó igény érlelődött meg a hívekben a vallásos társulatok iránt.⁴⁸ De nemcsak az egyházmegye központjában találkozunk az 1840-es években társulatalapításokkal: Bölcskén és Kocsolán 1845-ben szervezték meg a Rózsafüzér Társulatot (Sodalitas S. Rosarii),⁴⁹ Mohácson pedig 1846-ban a Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szívének Társulatát.⁵⁰

Az elkövetkező három évtizedben egyre több társulatról hallunk az egyházmegyében, azonban ugrásszerű fejlődésről még nem beszélhetünk, mintegy negyven–ötven körül mozgott számuk.⁵¹ Ezek döntő többsége máriás társulat volt: leginkább az Élő Rózsafüzér Társulatok örvendtek népszerűségnek, ekkor már több mint húsz ilyen működött az egyházmegye területén, de megjelent a Kármel-hegyi Skapuláré Társulat (Sodalitas S. Scapularis B. M. V. de Monte Carmalo) és a Mária Leányok Társulata is, illetve több településen megalakult a Boldogságos

⁴⁶ Pécs egyházmegyei határozmányok és rendeletek tára. Szerk. Sipos István. Pécs. 1912. 324–325.

⁴⁷ Pécs-Belvárosi Plébánia Levéltára A Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szíve Társulat névkönyve 1845-1995.

⁴⁸ Egyelőre nem tisztázott és további kutatást igényel, hogy ezek a társulatalapítások mennyiben hatottak ki a társadalom egészének vallásosságára, mivel más – igaz, elsősorban protestáns – források szerint az 1850–1870-es évekre éppen a vallási közöny növekedése jellemző. vö. *Kósa László: A vallási közönyösség növekedése Magyarországon a 19. század közepén.* In: *Népi kultúra – népi társadalom XIII.* Bp. 1983. 211–235.

⁴⁹ Schematismus 1914. i. m. 185–186.

⁵⁰ Schematismus 1914. i. m. 186.

⁵¹ Schematismus 1903. i. m. 179–201.; Schematismus 1906. i. m. 171–179.; Schematismus 1908. i. m. 171–180.; Schematismus 1910. i. m. 174–192.; Schematismus 1912. i. m. 176–197.; Schematismus 1914. i. m. 179–201. Sajnos pontos adatokkal nem rendelkezünk, mert a sematizmusokban ezek nem mindig fedik egymást. 1858-ban ugyan Girk György püspök utasítására készült egy egyházmegyei társulati összeírás, amelyből pontosan meg tudnánk állapítani a társulatok számát, ez azonban jelenleg a Pécsi Püspöki Levéltár felújítása miatt sajnos hozzáférhetetlen (PPL 168/1858).

Szűz Mária Szeplőtelen Szívének Társulata. Előfordultak nem Szűz Máriához kötődő társulatok is, de jóval kisebb számban: az elkövetkező évtizedekben óriási népszerűségnek örvendő Jézus Szíve Társulatokkal (Sodalitas SSmi Cordis Jesu) ekkor már szórványosan találkozhatunk, megjelent a Krisztus Szent Vére Társulat (Sodalitas SS. Sanguinis D. N. I. Chr.) és a Szent József Társulat (Sodalitas S. Josephi), valamint újjászerveződött a ferences harmadrend (Sodalitas III. Ord. S. Francisci) is. Néhány speciális gyakorlati feladatot ellátó hitbuzgalmi társulat is működött már ekkor: 1847-től Szekszárd belvárosában Az isteni szolgálat fénye emelését célzó földműves társaság (Sodalitas Agricolarum Augendo Splendori Cultus Divini), 1872-től⁵² pedig Bátaszéken a máriacelli zarándoklatok szervezését végző Máriacelli Társulat (Sodalitas Maria-Czellensis). Különösen nagy jelentőségű volt az Oltáregyletek meghonosodása (Sodalitas sub titulo perpetuae Adorationis) az egyházmegyében. Ebben az időszakban még nem működött külön egyházmegyei Oltáregylet, az ekkor létrejött társulatok még valószínűleg az előírt egyéni és közösségi ájtatosságok mellett csupán saját templomuk díszítését végezték. A püspökség részéről történtek kísérletek a Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatásának Arany Korona Társulata (Societas Coranae Aureae Immaculatae Conceptionis BMV) megalakítására is, de működéséről a 20. század elején már nem hallunk, így ez a kezdeményezés valószínűleg sikertelen, vagy nagyon rövid életű lehetett.⁵³

Fontos jellemzője ezen évtizedek társulatainak, hogy nagyrészt vidéken, nem pedig az egyházmegye központjában működtek – Pécs majd csak a 20. század elejétől válik a társulati élet központjává. Ennek megfelelően feltételezhetően elsősorban a falusi néphez kötődtek, amely megfelel azon országos, még kevésbé vizsgált, de kimutatható tendenciának, hogy ekkora már teljesen elvált egymástól az alacsonyabb néprétegek és a nagyrészt liberális közép- és felsőréteg, illetve értelmiség vallásossága.⁵⁴ Ez majd alapjaiban fog megváltozni az elkövetkező évtizedekben.

A felső egyházi vezetés is ekkor már erőteljesen szorgalmazta a társulatalapításokat: az 1863-as pécsi egyházmegyei zsinat kimondottan ajánlotta a papságnak a hitbuzgalmi társulatok megszervezését, különösen a Rózsafüzér Társulatot, a Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szívének Társulatát, a Jézus Szent Szíve Társulatot és a Keresztút Társulatot, a missziós társulatok közül pedig a pogány gyermekek kivásárlására és megkeresztelésre alakult Jézus Szent Gyermeksége

⁵² Az 1903-as sematizmus adata, az 1914-es 1871-re teszi alapítását.

⁵³ PPL Körlevelek 1116/1854, 502/1854, 255/1856, 140/ 1858, 400/1958, 1140/1858.

⁵⁴ *Nyisztor Zoltán*: Ötven esztendő. Opus Mystici Corporis, Bécs. 1962. 10 –11. http://www.ppek.hu/konyvek/Nyisztor_Zoltan_Otven_esztendo_1.pdf, 2014. március 3.; *Katus L.*: A magyar katolicizmus. i. m. 66–67.

Művét, az észak-amerikai missziókat támogató Szent Lipót Társulatot és az afrikai missziós célokért küzdő Istenszülő Szűz Szeplőtelen Fogantatása Társulatot.⁵⁵

A társulati élet fentebb bemutatott újjáéledésének több okát valószínűsíthetjük. Egyrészt az 1840-es évekre már teljesen felpuhult a posztjosefinista egyházpolitika, mely az 1855-ös osztrák konkordátum megkötésével végleg le is zárult. Ennek érvényét ugyan soha nem ismerték el Magyarországon, mivel az országgyűlés nem cikkelyezte be, de ennek ellenére hatását a kiegyezésig érezte hazánkban is: megszüntette az állami beavatkozásokat újra valódi mozgásszabadságot adott az egyháznak,⁵⁶ így lehetővé tette korlátozások nélkül a társulatok működését is. Másrészt talán még fontosabb tényezőnek számított az egész világegyházban az 1840–60-as években rendkívül felvirágzó Mária-kultusz, melyben különösen nagy szerepet játszott IX. Pius pápa (1846–1878) máriás lelkülete,⁵⁷ 1854-ben a Szeplőtelen Fogantatás dogmájának kihirdetése, valamint az 1846-os la salette-i és az 1858-as lourdes-i Mária-jelenések, melyek híre az egész világot bejárta.⁵⁸ Mindez nyilván felerősítette a hagyományosan erős magyar Mária-tiszteletet is. Jól példázza ezt, hogy – mint láttuk – a korszakban a Szűz Máriához kötődő társulatok számítottak a legnépszerűbbeknek. Ehhez társult a 19. század közepén az elsősorban Nyugat-Európában jelentkező úgynevezett katolikus romantika, mely a felvilágosodással és a liberalizmussal szemben a vallásosság felerősödését jelentette és sok új társulatalapítást eredményezett. Ez ugyan Magyarországra kevésbé jutott el, de bizonyos mértékben mégis érezte hatását.⁵⁹

4. 1880–1910-es évek – A társulatok virágkora

Az 1880-as évek közepétől a társulatok ugrásszerű növekedését tapasztalhatjuk az egyházmegyében, mely töretlenül folytatódott az elkövetkező négy évtize-

⁵⁵ Acta et decreta synodi dioeceseanae Quinque-ecclesiensis, Anno Domini MDCCCLXIII, Diebus 1-ma, 2-a, et 3-a Septembris celebratae. Typis Lycei Episcopalis Quinque-ecclesiensis, Quinque-ecclesiis. 1863. 56–57.

⁵⁶ *Adriányi Gábor*: A Bach-korszak egyházpolitikája 1849–1859. Kairosz, H. n. 2009. 187–202.; *Szántó K.*: A Katolikus Egyház története. i. m. II. 407.

⁵⁷ *Gergely Jenő*: A pápaság története. H. n. 1999. 234.; *Szántó K.*: A Katolikus Egyház története. i. m. II. 367–368.

⁵⁸ *Söveges Dávid*: Fejezetek a lelkiség történetéből. Pannonhalma. 1993. 322–324.

⁵⁹ *Söveges D.*: Fejezetek i. m. 277–281.; *Katus L.*: A magyar katolicizmus i. m. 67.; *Hermann E.*: A Katolikus Egyház. i. m. 420.

den át. A társulatok száma az 1910-es évek közepéig megtízszereződött, 1914-ben már 508 működött az egyházmegyében közel 130 ezres taglétszámmal!⁶⁰

A Rózsafüzér Társulat továbbra is őrizte népszerűségét, de felzárkózott mellé a püspökség által is szorgalmazott⁶¹ Jézus Szíve Társulat, melyből 1914-re már 115 működött több mint 45 ezres tagsággal.⁶² Az 1890-es évek közepétől az Ol-táregylet is nagy lendületet kapott, 1914-re már 59 egylet létezett, amelynek okát elsősorban a pécsi anyatársulat 1900-as megalakulásában kell látnunk,⁶³ valamint a nagymértékű főpásztori támogatásban, amelyet mindvégig élvezett.⁶⁴ A Kármel-hegyi Skapuláré Társulat is jelentős népszerűsége tett szert az 1880-as évek elejétől, 1914-ben már 70 társulatról tudunk. A többi, fentebb említett társulat is egyre több településen megszerveződött. Emellett a társulati élet is egyre színesebbé vált, számos új szervezet jelent meg különféle vallási kultuszok ápolására – például a Jézus Szenvedéséről nevezet Skapuláré Társulat, a Szent Kereszt Hadsereg, a Lorettói Ház Társulat – vagy épp gyakorlati hitéleti célok megvalósítására: a Szentháromság Társulat a káromkodások ellen, a Pécs-egyházmegyei Papok Missió Egyesülete⁶⁵ a népmissziók előmozdítására. Különös jelentőséggel

⁶⁰ Schematismus 1914. i. m. 179–201. Ez természetesen csupán a taglétszámot jelenti, egy személy több társulatnak is tagja lehetett, ahogy azt más egyházmegyékben is láthatjuk: Egri Főegyházmegyei Levéltár (EFL) Arch. Novum Par. Agria 4546/1895; *Borovi J.*: Adalék a Sajópüspöki plébánia történetéhez. i. m. 31.

⁶¹ PPL Körlevelek 4013/1910.

⁶² Tagsági számuk már meg is előzte a Rózsafüzér Társulatokat, melynek ekkor 36 405 tagja volt.

⁶³ A Pécsi Püspöki Levéltár egy irata azonban arra utal, hogy már több mint tíz évvel korábban, 1888-ban is történtek kísérletek megalakítására, azonban ez akkor valamilyen oknál fogva nem sikerült és csak majd tizenegy évvel később került sor rá. PPL 1501/1888, PPL 2227/1900.

⁶⁴ PPL Körlevelek 766/1900, 511/1901, 1444/1902, 3892/1902, 349/1904, 352/1908, 3954/1909, 613/1910, 536/1911, 687/1915, 4178/1916, 1109/1922, 286/1922, 180/1931, 1076/1932, 3267/1937, 441/1939, 990/1947, 1239/1949.

⁶⁵ Különösen nagy jelentőségű a Pécs-egyházmegyei Papok Missió Egyesülete, mivel ez volt az ország első egyesülete, amely világi papokat tömörített az addig elsősorban a szerzetesekhez kötődő népmissziók tartására. Később más egyházmegyékben is követték példáját. Megalapításának körülményeiről és működéséről részletesen l. *Romaisz Ferenc*: A Pécs-egyházmegyei Világi Papok Missió Egyletének története és tanulságai 1899–1906. Taizs József Könyvnyomdája, Pécs. 1906. 7–12.; Dunántúl 1925. június 19. 2.; Dunántúl 1939. november 25. 4–5.

bírt a Mária-kongregáció újjászerveződése az egyházmegyében:⁶⁶ elsőként 1901-ben a pécsi Miasszonyunk rendi Tanítónőképző Intézet vezetősége hozta létre ezt a tanulók valláserkölcsei életének elmélyítésére,⁶⁷ melyet az elkövetkező két évtizedben – elsősorban Pécsen – sok más iskolai és felnőtt-kongregáció követett.⁶⁸

Legfontosabb jellemzője az egyházmegye társulati életének ezen időszakban, hogy a korszak elején vidéken felvirágzó vallásosság a századfordulótól egyre városiasabbá vált, elsősorban a Mária-kongregációk rendkívül gyors elterjedésének köszönhetően, melyek alapvetően a városi lakossághoz: a középiskolai diáksághoz és a polgársághoz kötődtek. Ehhez kapcsolódóan a 20. század elején egyértelműen Pécs vált az egyházmegye társulati életének központjává, itt az 1910-es

⁶⁶ Az egész országban a századfordulón szerveződtek újjá nagyobb mértékben, elsősorban a jezsuita rend tevékenysége következtében. *Petruch A.: Száz év. i. m. I. 141–142., 260–261., II. 161–168., 335–348.*

⁶⁷ A Miasszonyunkról nevezett pécsi nőzárda nevelő- és tanintézetének értesítője az 1902-1903. iskolai évről. Pécs. 1903, 15–21., 30–33.; A „Miasszonyunkról” nevezett nőzárdában a Szeplőtelenül fogantatott Boldogságos Szent Szűz Czíme, Szent Imre herceg és magyarországi bold. Margit védnöksége alatt álló Mária Kongregáció szabályai. Pécs. 1902.

⁶⁸ Felsorolásukat l. lentebb. Működésükről részletesen: *Tengely Adrienn: A Mária-kongregációk Pécsen a dualizmus korában. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1–2. (2013) 81–104.*

évek végére már több mint harminc társulat működött,⁶⁹ ami megfelelt az országos tendenciának, ugyanekkor vált Budapest is a magyar katolikus hitélet központjává.⁷⁰ Azonban Pécssett és az egyházmegyében egészen más arányokat láthatunk. A püspöki székhelyen egyértelműen a Mária-kongregációk voltak túlsúlyban, míg vidéken számuk ekkor még csak alig néhányra tehető, a társulatok többségét a Jézus Szíve és a Rózsafüzér Társulatok tették ki, amelyek viszont Pécssett nem voltak különösebben népszerűek.

A társulatok számának ilyen intenzív növekedése nyilván a katolikus megújuláshoz köthető. Azonban úgy tűnik, hogy téves az egyháztörténet-írás azon hagyományos álláspontja, hogy ez az 1890-es évek közepén jelent meg, ugyanis a Pécsi egyházmegye adatai egyértelműen bizonyítják, hogy a fellendülés már másfél évtizeddel korábban, az 1880-as évek elején megindult, csupán a pécsi városi felvirágzás hozható kapcsolatba az 1890-es évek egyházpolitikai harcaival és az azt követő katolikus politikai-társadalmi fellendüléssel. Ez a tévedés minden bizonnyal abból adódott, hogy mind a források, mind a feldolgozások elsősor-

⁶⁹ Ferences harmadrend (1727), Boldogságos Szűz Szeplőtelen Szívének Társulata (1845), Krisztus Szent Vére Társulat (1870), Jézus Szent Gyermeksége Műve (1886), Jézus Szíve Társulat (Székesegyház) (1894), Jézus Szíve Társulat (Szigeti plébánia) (1894), Pécs-egyházmegyei Papok Missziós Egyesülete (1899), Oltáregylet (1899), Pádúai Szent Antal Szövetség (1899), Kármel-hegyi Skapuláré Társulat (1900), Miasszonyunk rendi Tanítónőképző Mária-kongregációja (1901), Pécsi Püspöki Tanítónőképzőintézet Kongregáció (1902), Mária Leányok Társulata (1907 között), Miasszonyunk rendi Belső Polgári iskolai Mária-kongregáció (1903), Keresztút Társulat (1904), Szent Kereszt Hadsereg (1904), Pécsi Úrinők Mária-kongregációja (1906), Miasszonyunk rendi Külső Polgári iskolai Mária-kongregáció (1906), Pécsi Állami gr. Széchenyi Reáliskola Erősség Tornyáról nevezett ifjúsági Mária-kongregációja (1908), Jogakadémiai hallgatók Mária-kongregációja (1908), Krisztus szenvedéséről nevezett Skapuláré Társulat (1908), Jó Tanács Anyjáról nevezett Pécsi Urak Mária-kongregációja (1905-1910 között), Jézus Szíve Társulat (Pécs-bányatelep) (1911), Pius Főgimnázium Mária-kongregációja (1914), Felnőtt Leányok Szent Ágnesről nevezett Mária-kongregációja (1917), Ciszterci Főgimnázium Gyümölcsoltó Boldogasszonyról nevezett Mária-kongregációja (1917), Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskola Magyarok Nagyasszonyáról nevezett Mária-kongregációja (1917), Jézus Szentséges Szívének Tiszteletőrsége (1918), Leányalkalmazottak Mária-kongregációja (1918), Ciszterci Főgimnázium Szeplőtelen fogantatásról nevezett Mária-kongregációja (1918-1921 között), Pius Főgimnázium Háromszor Csodálatos Anyjáról nevezett kongregációja (1919). Működésüket részletesen l. *Tengely Adrienn*: A katolikus hitbuzgalmi társulatok Pécssett a dualizmus korában. In: *Lelkiségek, lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép-Európában*. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged. 2014. 115–128.

⁷⁰ *Póka György*: Az egyházközségek és az egyesületek. In: *Magyar Katolikus Almanach II. A Magyar Katolikus Egyház élete 1945–1985*. Szent István Társulat, Bp. 1988. 283.

ban a városi lakosság vallásosságának látványos felélénkülésére és a katolicizmus közéleti szerepvállalására helyezték a hangsúlyt⁷¹ – mely valóban az 1890-es évek közepére és második felére tehető az egyházpolitikai harcok következményeként –, de nem vizsgálták a vidéki tömegek már korábban felvirágzó vallási életét.

Ezen rendkívül erőteljes fellendülésnek több okát valószínűsíthetjük. Egyrészt az 1880-as évektől a szemináriumokban a korábbi elvilágiasodott jelleggel szemben elmélyült vallásos légkör kezdett uralkodni – elsősorban Prohászka Ottokár hatására –, mely elsősorban a rózsafüzér-áhitattal és a Jézus Szíve-kultusszal kapcsolódott össze.⁷² Másrészt a szerzetesrendek újjászerveződése is erre az időszakra tehető, melyek ekkorra termelték ki immár nagyszámú, lelkiekben megújult és tettrekész tagságukat⁷³ – sok társulatot szerzetesek alapítottak, gyakran az ekkoriban újrainduló népmissziók alkalmával. Harmadrészt pedig részben ok, részben okozat a katolikus hitbuzgalmi sajtó megindulása,⁷⁴ mely egy-egy vallási kultusz, vagy épp társulat ismertségét az egész országban elterjesztette.

5. 1920–1940-es évek – Virágzás a hanyatlás jeleivel

Az 1920–30-as években a társulati életben alapvető változást figyelhetünk meg: új típusú társulatok jelentek meg és váltak rövid idő alatt igen népszerűvé, elsősorban az 1920-ban alapított Szívőgárda, az egy évvel később létrehozott Credo, a Mária-kongregációk, valamint a Jézus Szíve Szövetség – bár a két utóbbi régebbi múltra tekint vissza, de ebben az időszakban tevékenységük nagyon felélénkült.⁷⁵ Miben jelentettek ezek újdonságot a korábbi társulatokkal szemben?

Egyrészt jelentős állami és egyházi támogatottság és propagáltság jellemezte őket: a dualizmus korában a liberális állam a társulatokat semlegesen szemlélte és

⁷¹ *Salacz Gábor*: Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae II.) München. 1974. 180.; *Nyisztor Z.*: Ötven esztendő i. m. 10–13.; *Katus L.*: A magyar katolicizmus i. m. 66–67.; *Szántó K.*: A Katolikus Egyház története i. m. II. 501–506.; *Gabriel Adriányi*: Fünfzig Jahre ungarischer Kirchengeschichte 1895-1945. v. Hase & Koehler Verlag, Mainz. 1974. 79–81.

⁷² *Szántó K.*: A Katolikus Egyház története i. m. II. 507.; *Hermann E.*: A Katolikus Egyház i. m. 491–492.

⁷³ *Salacz G.*: Egyház és állam i. m. 182–183.; *Hermann E.*: A Katolikus Egyház i. m. 493–494.; *Nyisztor Z.*: Ötven esztendő i. m. 61–62.

⁷⁴ *Dersi Tamás*: A századvég katolikus sajtója. Akadémiai Kiadó, Bp. 1973. 19–21.; *Klestenitz Tibor*: A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932. CompLex Kiadó, Bp., 2013. 31–53.

⁷⁵ Sok Mária-kongregáció már 1900–1920 között megszerveződött, de működésük virágkora a két világháború közötti évekre tehető.

az egyház is általában csak jóindulatúan ajánlotta. Ezzel szemben a Horthy-korszakban ezeket, különösen az előbb említett új típusú társulatokat szinte kötelező volt megszervezni, például a Szívgyárdák létrehozását maga a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szorgalmazta⁷⁶ és az 1936-os pécsi egyházmegyei zsinat is előírta a papság számára a társulatok alapítását és gondozását.⁷⁷ Jól jellemzi az új típusú társulatok egyházi támogatottságát, hogy az Actio Catholica országos vezetésébe is csak ezek – a Mária-kongregációk és a Szívgyárdák – országos vezetőit hívták meg, illetve az AC a hitbuzgalmi társulatok közül elsősorban a Credót és a Szívgyárdát karolta fel,⁷⁸ annak ellenére, hogy tagságuk meg sem közelítette a régi társulatok létszámát.

Másrészt az új típusú társulatok kimondottan egy-egy viszonylag szűk, jól körülhatárolt csoport számára létesültek – például egy település felnőtt leányai, iparos asszonyai, egy-egy iskola diákjai –, míg a régiek minden nemű, korú és társadalmi helyzetű tagot felvettek. Ennek köszönhetően a korábbi, akár több ezres taglétszámú társulatokkal szemben ezek általában csupán néhány tucat hívőt tömörítettek. Újdonságnak számított a gyermekek és a középiskolás korosztály nagymértékű bevonása is a társulati életbe.⁷⁹

Harmadrészt ezeknél állandó központi szellemi vezetés érvényesült, elsősorban a hivatalos társulati közlönyök révén. Igaz, korábban is a társulatok általában egy-egy szerzetesrend szellemi befolyása alatt álltak – például a domonkosokhoz a Rózsafüzér Társulatok, vagy a karmelitákhoz a Kármel-hegyi Skapuláré Társulatok kötődtek –, de ez egyáltalán nem volt közvetlen és erőteljes, inkább csak a megalapításban, vagy az általános szabályzat megállapításában érvényesült, nem pedig a működésben, amely az azonos társulatoknál is igen sokféle lehetett.⁸⁰ Az új típusú társulatokat azonban erőteljesen összefogták, sokszor egyfajta szövetségbe is tömörítették, amely jó érdekérvényesítést eredményezett.

Továbbá a régebbi típusú társulatoknál a magánajtatosságokon volt a fő hangsúly – így volt lehetséges, hogy akár sok száz kilométerre lakó hívek is beiratkoz-

⁷⁶ VKM 77.341/1925. VI. ü. o. sz. rendelete. PPL Körlevelek 3663/1925.

⁷⁷ Statuta Synodalia. Dunántúl Rt., Pécs. 1936. 159–161. Különösen a Credót, a Jézus Szíve Szövetséget, a Szívgyárdát, az Oltáregyletet, a különféle Eucharisztikus Szövetségeket és a Szent Család Társulatot ajánlották.

⁷⁸ *Gianone András*: Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Bp. 2010. 31., 127–128.; Pécsi Katolikus Tudósító 1934. február 20., Pécsi Katolikus Tudósító 1934. április 25.

⁷⁹ Korábban ez nem volt jellemző, kivéve a barokk kori gimnáziumi Mária-kongregációkat és az 1843-ban alapított Jézus Szent Gyermekegének Művét, mely kimondottan gyermekek számára létesült missziós társulat volt.

⁸⁰ *Barna G.*: Élő Rózsafüzér i. m. 277–279.; PPL Körlevelek 4013/1910.

hattak⁸¹ –, míg az újaknál a közösségi életen. Ennek megfelelően a Horthy-korszakban valóban rendkívül élénk társulati élettel számolhatunk, mely nemcsak közös áhítatgyakorlatokat jelentett, hanem más, nem vallásos jellegű közösségi rendezvényeket is: például kirándulásokat, vagy ezekkel egybekötött zárándoklatokat, önképzőkörök műsorait, teadélutánokat, jótékonysági vásárokat. Ennek köszönhető, hogy az új típusú társulatok kifelé sokkal nyitottabbak voltak, mint a régebbiek és ezáltal a korszellem elvárásának megfelelően látványosan propagálták a katolikus öntudatot – például kongresszusokon, ünnepeken, sajtóapostolkodással –, míg a régiéek jóval „csendesebben” működtek.

Mindennek következtében a korabeli forrásokban és ebből adódóan a történeti kutatásban túlreprezentáltak számítanak az új típusú társulatok, annak ellenére, hogy tagságuk csupán töredéke volt a stagnáló vagy csökkenő, de még mindig óriási taglétszámmal bíró régi típusú társulatoknak,⁸² melyek működéséről ennek ellenére a forrásokban alig hallunk.

Minden látványos megmozdulás és támogatottság ellenére azonban az 1940-es évek első felére megjelentek a társulati élet olyan problémái, amelyek már a hanyatlás jeleit hordták magukban. A Horthy-korszakot a történeti köztudat rendszerint a katolikus vallásosság virágkoraként értelmezi – nem utolsósorban a hitbuzgalmi társulatok nagy száma és látványos működése miatt –, azonban megkérdőjelezhető, hogy ez maradéktalanul helytálló-e,⁸³ vagy inkább már csak külsőséggé vált, ahogy Nyisztor Zoltán fogalmazott: „*A katolicizmus most a legújabb divat: már nem hősiesség, hanem egyenesen illendőség jó katolikusnak lenni.*”⁸⁴ Ugyanez a probléma felmerül a hitbuzgalmi társulatok kapcsán is, s minden valószínűség szerint ezekben is számolni kell a mély vallásosságnak egyfajta „felhígulásával”, mivel sokak számára az ezekhez való csatlakozás már nem meggyőződés, hanem elvárás lett. Problémát jelentett az is, hogy egy idő után már túl sok társulat alakult gyakran azonos vagy hasonló céllal, amely egyházon belüli „konkurenciaharchoz” vezetett,⁸⁵ s ennek következtében egy idő után már az egyházi vezetés

⁸¹ Pécs-Belvárosi Plébánia Levéltára A Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szíve Társulat névkönyve 1845–1995.

⁸² A korszak végén Magyarországon a Rózsafüzér Társulatoknak másfél millió tagja volt, míg ezzel szemben a Szívárdáknak 250–300 ezer, a Credóknak 60 ezer, az ifjúsági Mária-kongregációknak pedig 23 ezer, vagyis még összesítve sem érték el a legjelentősebb régi típusú társulat tagságának egynegyedét. *Gergely Jenő: A Katolikus Egyház története Magyarországon 1919–1945.* Pannonica, H. n. 1999. 208–209.

⁸³ *Gergely Jenő: A Katolikus Egyház 1919–1945 i. m.* 221–222.

⁸⁴ Pécsi Katolikus Tudósító 1934. április 22.

⁸⁵ A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között. Szerk. Beke Margit. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae XII–XIII.) München–Bp. 1992. I. 338.

sem nézte jó szemmel az új társulatalapításokat.⁸⁶ Továbbá a leginkább propagált középosztály és diákság a korszak végére „túlterheltté” vált egyesületi szempontból,⁸⁷ míg ezzel szemben a leginkább falvakban működő régi típusú társulatokkal kis túlzással jóformán senki sem foglalkozott.⁸⁸

A Pécsi egyházmegyében is ugyanezen jellemzőket tapasztalhatjuk. Látszólagos ellentmondásként a társulatok száma ugyan növekedett az egyházmegyében – az 1914-ben működő 508 társulattal szemben 1930-ban 540 társulatot írtak össze –, a tagság létszáma viszont csökkent: 1914-ben közel 130 ezer taggal számolhatunk, ehhez képest ez 1930-ban már a 70 ezret sem érte el, vagyis a tagság majdnem felére csökkent, ami az egyházmegye katolikus híveinek már csupán 15 %-át jelentette!⁸⁹ Az ellentmondás magyarázatául szolgál, hogy elsősorban új típusú társulatok alakultak, amelyek azonban – mint fentebb láttuk – általában csak pár tucatnyi taggal bírtak. Bár 1943-ra ismét növekedést tapasztalhatunk a taglétszámokban – immár közel 85 ezer tagot számláltak az egyházmegye társulatai⁹⁰ –, de ez továbbra is a katolikus hívek 15 %-át jelentette. Igaz, Trianon következtében az egyházmegye 22 esperesi kerületéből négyet elveszített⁹¹ – majd ebből kettő 1941-ben visszatért –, ami azonban a taglétszámok változását csak részben, az arányok csökkenését viszont egyáltalán nem indokolja. Ez utóbbi feltehetően abból adódott, hogy a még mindig többségben lévő régi típusú társulatok valószínűleg elsősorban az idősebb hívekhez kötődtek, akik száma az idő múlásával csökkent. Ezzel párhuzamosan a fiatalok valószínűsíthetően inkább a divatosabb, s a vallási

⁸⁶ Püspökkari tanácskozások 1919–1944 i. m. I. 231–232., II. 189., 344.

⁸⁷ *Gergely Jenő*: A Katolikus Egyház 1919–1945 i. m. 208. Ez néha egészen szokatlan dolgokat eredményezett: például az 1940-es években a szatmárnémeti ifjúsági Mária-kongregáció már tagjaitól elsősegély-nyújtási, tájékoztató, csomókötési, stb. ismereteket is megkövetelt, amely egyértelműen a cserkészethez tette hasonlóvá – vagyis megpróbálta a konkurens ifjúsági szervezetből kivenni a gyermekek számára leginkább vonzóknak vélt dolgokat és beépíteni a saját „kínálatába”, ezzel kiegészítve eddig egyoldalú vallási jellegét. *Bura László*: Mária-kongregációk Szatmárnémetiben. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1–2. (2005) 161.

⁸⁸ Például a korszak társulatait összefoglaló, a fentebb említett történeti feldolgozások számára is alapvető forrásul szolgáló mű: *Mihalovics Zsigmond*: A világi apostolkodás kézikönyve. Szent István Társulat, Bp. 1942. meg sem említi az országosan százezres nagyságrendű tagsággal rendelkező Jézus Szíve Társulatokat!

⁸⁹ PPL 4163/1930. Bár mint fentebb említettük, ezek csupán arányok, egy hívő több társulatnak is a tagja lehetett.

⁹⁰ Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMXLIII. Dunántúl, Quinque-Ecclesiis. 1943. 154–157.

⁹¹ A Dráván-túli Valpói és Mihojláci, valamint a Baranya-háromszögben található Dárdai és Baranyavári esperesi kerületet.

cselekményeken kívül másfajta elfoglaltságot is kínáló új típusú társulatokba léptek be, vagy a nem hitbuzgalmi jellegű katolikus egyesületekbe – például a KALOT-ba, a KALÁSZ-ba, a DL-be –, amelyek azonban sok egyéb mellett a vallásos igényeiket is bizonyos szinten kielégítették.

Kimutatható a változás folyamata és üteme is. Ugyanis bár a legjelentősebb régi típusú társulatok – a Rózsafüzér Társulatok, a Jézus Szíve Társulatok, az Oltáregyletek és a Kármel-hegyi Skapuláré Társulatok – száma még mindig jócskán megelőzte az új típusú társulatokét, de a három utóbbi esetében már erőteljes csökkenést tapasztalhatunk – a Rózsafüzér Társulatok száma alapvetően stagnált –, s a korábban kedveltnek számító Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szíve Társulat is komoly hanyatlásnak indult.⁹² Ezzel szemben az új típusú társulatok száma gyors emelkedést mutat. Figyelemreméltó az egyházmegyében már a 19. század közepe óta ismert⁹³ Jézus Szent Gyermeksége Műve rendkívüli megerősödése is, mely egyértelműen a püspök 1033/1926. sz. rendelkezésének tulajdonítható, amelyben utasította a papságot a társulat helyi megszervezésére.⁹⁴

1930 és 1943 között tovább folytatódott ezen tendencia, de felgyorsult ütemben. A Jézus Szíve Társulatok tagsága mintegy kétharmadára, a Kármel-hegyi Skapuláré Társulatoké pedig felére csökkent, de megfogyatkozott a ferences harmadrend és a Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szíve Társulatok tagsága is, ez utóbbi legnagyobb mértékben, valószínűleg már nem sok helyen működhetett aktívan. Ezzel szemben tovább növekedett a Mária-kongregációk, a Credo és a Szívgárda tagsága, ez utóbbi már elérte a Jézus Szíve Társulat létszámát, holott 1930-ban még egynegyede sem volt! A kisebb társulatok életében is változást figyelhetünk meg: számos, a századfordulón működő társulatot – például a Lorettói Ház Társulatot, a Keresztények Anyja Társulatot, a Krisztus Szenvedése Skapuláré Társulatot – ekkor már nem említenek az összeírások, de helyettük újak jelentek meg: például a Jézus Szent Szívének Tiszteletőrsége, a Megváltó Szent Keresztje Társulat, a kármelita és bencés harmadrend.⁹⁵ Különleges, de rövid életű szervezet volt az 1931-től működő Krisztus Király Szövetség, melyet belső zavarai miatt a püspök hamarosan feloszlott.⁹⁶ Figyelemreméltó, hogy ezek az új társulatok

⁹² Például a korábban rendkívül népes, több mint négyezer tagot számláló pécsi Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szíve Társulathoz az 1920–30-as években évente általában már csak néhány hívő csatlakozott. Pécs-Belvárosi Plébánia Levéltára A Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szíve Társulat névkönyve 1845–1995.

⁹³ PPL Körlevelek 1898/1856.

⁹⁴ PPL Körlevelek 1033/1926.

⁹⁵ PPL 4163/1930; Schematismus 1943. i. m. 154–157.

⁹⁶ Részletesen I. *Molnár Ivett*: A legjelentősebb hitbuzgalmi egyesületek, valamint a Szociális Missziótársulat és a Krisztus Király Szövetség Pécssett 1919–1950. Szakdolgozat. PTE BTK, Pécs. 2008. 31–38.

már kevésbé kötődtek Szűz Mária tiszteletéhez, ahogy a világegyházban is lassan csökkent a Mária-kultusz népszerűsége.⁹⁷

A püspöki székhelyet és az egyházmegyét összehasonlítva továbbra is jelentős eltérést tapasztalhatunk a társulati életben. Pécssett továbbra is a Mária-kongregációk voltak túlsúlyban, az 1920–30-as években is nagyrészt ezek alakultak,⁹⁸ míg ezzel szemben az egyházmegyében a társulatok többségét még mindig a Rózsafüzér és a Jézus Szíve Társulatok alkották.⁹⁹

6. 1945–1989 – Felozlatások és korlátozások

A II. világháború után az egyháztörténeti irodalom rendszerint nagy vallási fellendülést említ,¹⁰⁰ de a korabeli források ezt nem támasztják alá egyértelműen, legalábbis a társulati életben. Valószínűbbnek tűnik, hogy a fenti okokból kifolyólag a háború után már érezhetővé vált a hanyatlás, amit hamarosan felerősített az állam által erősen támogatott baloldali, elsősorban ifjúsági szervezetek nagy konkurenciája, az állam ellenséges magatartása az egyházzal szemben, valamint ezzel összefüggésben az a tény, hogy míg az előző rendszerben előnyt jelentett a társulati tagság, most épp ellenkezőleg. Erre utal, hogy például Mindszenty József 1945 őszén már a társulatok – elsősorban a Rózsafüzér Társulatok és a Mária-kongre-

⁹⁷ *Söveges D.*: Fejezetek i. m. 324.

⁹⁸ Női Felsőkereskedelmi Iskola Szent Erzsébetről nevezett Mária-kongregációja (1920), Pécsi Úrileányok Kongregációja (1920), Fiú Felsőkereskedelmi Iskola Szent Máté pártfogása alatt álló Mária-kongregációja (1921), Akadémikus urak kongregációja (1921–22), Erzsébet Tudományegyetem férfi és a női Hallgatóinak Mária-kongregációja (1923–25 között), Erzsébet Tudományegyetem Hallgatónőinek Mária-kongregációja (1923–25 között), Pécsi Iparos Asszonyok Mária-Kongregációja (1924), Pécsi Községi Polgári Leányiskola és Nőipariskola Boldog Margitról nevezett kongregációja (1933–34).

⁹⁹ 1930-ban az egyházmegyében a Rózsafüzér Társulatoknak 22.352, a Jézus Szíve Társulatoknak pedig 18.649 tagja volt, míg ezzel szemben a Szívárdáknak 3956, a Credóknak 1051, a Mária-kongregációknak pedig 1655, vagyis még összesítve is csupán az előzőek hatodát érték el. Az 1943-as adatok szerint a Rózsafüzér Társulatok 30.796, a Jézus Szíve Társulatok pedig 13.851 taggal rendelkeztek, míg a Szívárdák 13.186, a Credók 3056, a Mária-kongregációk pedig 1916 taggal, vagyis még mindig nem érték el a felét sem az előzőek összesített tagságának. PPL 4163/1930; Schematismus 1943. i. m. 154–157.

¹⁰⁰ *Mészáros István*: Kimaradt tananyag I. Márton Áron Kiadó, Bp., 1993. 39.; *Gergely Jenő*: A Katolikus Egyház Magyarországon 1944–1971. Kossuth, H. n. 1985. 27., 30–34.; *Gergely Jenő*: Katolikus egyház, magyar társadalom 1890–1986. Tankönyvkiadó, Bp. 1989. 115., 120.; *Szántó Konrád*: A kommunizmusnak sem sikerült. A Magyar Katolikus Egyház története 1945–1991. Új Misszió Alapítvány, Miskolc. 1992. 9–10.

gációk – újjászervezését szorgalmazta, mivel azok „sok helyen már megszűntek vagy alig élnek.”¹⁰¹ Hasonlóképpen ír Czapik Gyula egri érsek is: „Közismert tény, hogy a világháború után kongregációs életünk megállott, szétesett (...). Ugyanez a helyzet pasztorációnk nagy kárára a Szívárdánál is.”¹⁰² Ez valószínűleg igaz lehetett az ország más vidékeire is, az 1947. februári püspökkari gyűlésen már „vérszegény” egyesületekről beszélnek¹⁰³ s a visszaemlékezések szerint sem tudták felvenni a társulatok régi lendületüket.¹⁰⁴ Igaz, hogy még 1947-ben is voltak látványos katolikus megmozdulások, elsősorban a Mária-év rendezvénysorozata, amelyből a hitbuzgalmi társulatok is alaposan kivették részüket,¹⁰⁵ azonban ez már valószínűleg csak a buzgó „mag” ténykedése lehetett. Bár az 1945-ös és 1946-os egyesületi feloszlatási hullám a hitbuzgalmi társulatokat még nem érintette,¹⁰⁶ de 1949-ben végül bekövetkezett ezek egy részének – Mária-kongregációk, Szívárda, Credo, Jézus Szíve Szövetség – felszámolása is: vagy formálisan feloszlatták őket vagy a társulatok maguk szüntették be nyilván tarthatatlanná vált működésüket, esetleg a megváltozott körülmények között egyszerűen elhaltak.¹⁰⁷ Azonban úgy tűnik, hogy ez elsősorban a régi rendszerben leginkább propagált és leglátványosabb működést kifejtő társulatokat érintette, a korábban is csendben működő, alapvetően csupán ájtatosságokat végző imatársulatokra ez nem terjedt ki. Ezt támasztja alá, hogy 1950-ben Révai József szerint még több száz társulat működött – például Rózsafüzér Társulatok –, az ezekben zajló „politikai” tevékenység volt az egyik legfőbb indoka a szerzetesrendek feloszlatásának.¹⁰⁸ Hasonlóképpen az MDP Központi Vezetősége Titkársága 1953. június 6-i jelentése szerint is még mindig „túl sok” társulat – elsősorban Rózsafüzér Társulat, Oltáregylet, ferences

¹⁰¹ *Mészáros István*: Prímások, pártok, politikusok 1944-1945. Szent István Társulat, Bp. 2005. 187.

¹⁰² EFL Arch. Novum Congregationes Marianae 5804/1948.

¹⁰³ A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945-1948 között. Szerk. Beke Margit. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae XIV.) Argumentum, Köln–Bp. 1996. 198.

¹⁰⁴ *Pálos Antal*: Viharon, vészen át. (Anima Una Könyvek I.) Jézus Társasága Magyar Rendtartománya, Kecskemét. 1992. 29.; *Póka Gy.*: Az egyházközségek i. m. 288.

¹⁰⁵ Mária-kongregációk, harmadrendek, Skapuláré Társulatok, Rózsafüzér Társulatok, Fájdalmas Szűzanya Társulatok, Credók, Hitterjesztés Műve. *Gergely J.*: A Katolikus Egyház 1944–1971 i. m. 57.

¹⁰⁶ *Gergely J.*: A Katolikus Egyház 1944–1971 i. m. 48–51.; *Póka Gy.*: Az egyházközségek i. m. 288–289.

¹⁰⁷ *Gergely J.*: A Katolikus Egyház 1944–1971 i. m. 50., 84.; A magyar katolikusok szenvedései 1944-1989. Szerk.: Havasy Gyula. Bp. 1990. 44–52.

¹⁰⁸ *Mészáros István*: „Devictus vincit”. Szent István Társulat, Bp. 2002. 71.

harmadrend, Mária Leányok Társulata – létezett.¹⁰⁹ De az államvezetés már nem tehetett, vagy nem akart tenni ezek ellen semmit – valószínűleg úgy gondolták, hogy úgylis elhalnak idővel –, s a Rózsafüzér Társulatok és az Oltáregyletek templomon belüli csendes működését 1956 nyarán az Állami Egyházügyi Hivatal is engedélyezte.¹¹⁰

A Pécsi egyházmegye szórványos forrásai arra utalnak, hogy itt is hasonló folyamatok játszódtak le. Az egyházmegyében 1948-ra már jócskán lecsökkent a társulatok száma és tagsága: 494 hitbuzgalmi társulat működött 49 ezer taggal¹¹¹ – ami 1943-hoz képest majdnem 50 %-os csökkenést jelentett! – vagyis az egyházmegye híveinek már csak egytizede számított társulati tagnak. Azt sajnos nem tudni, hogy az összeírás az iskolaállamosítás előtti vagy utáni állapotot tükrözi-e, de ekkora létszámcsökkenést sem az iskolai társulatok megszűnése, sem a Dárdai és a Baranyavári kerületek ismételt elvesztése nem indokolhat, így egyértelműen a társulatok népszerűségének – a fenti okokból adódó – csökkenését láthatjuk. 1948-ban az államosítás következtében az iskolai Mária-kongregációk és a Szívgyárdák beszüntették ugyan működésüket,¹¹² azonban a többi hitbuzgalmi társulat – az Élő Rózsafüzér Társulat, az Oltáregylet, a Keresztrefeszített Üdvözítő Társulata, a Jézus Szíve Társulat – továbbra is a szokásos módon tudott működni, ami elsősorban közös templomi ájtatosságokat jelentett.¹¹³ Sőt, a székesegyházi plébánián 1948. október 29–31-én az úgynevezett Skapuláré Napok keretében sok ezren csatlakoztak a Kármel-hegyi Skapuláré Társulathoz,¹¹⁴ a következő évben pedig a Pécs-Szigeti Külvárosi plébánián megpróbálták újjászervezni a ferences atyák az Élő Rózsafüzér Társulatot.¹¹⁵ A Credo megszűnése úgy tűnik, nem volt egységes: Mohácson még 1949 októberében renováló gyűlést tartottak egy budapesti

¹⁰⁹ *Orbán József Gyula*: Katolikus papok békemozgalma Magyarországon 1950–1956. METEM, Bp. 2001. 159.

¹¹⁰ A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949-1965 között. Szerk.: Balogh Margit. METEM, Bp. 2008. 787.

¹¹¹ *Balogh M. – Gergely J.*: Egyházak az újkori Magyarországon i. m. II. 195.

¹¹² Az iskolai évkönyvek 1947-48 után már nem említik ezeket.

¹¹³ Pécsi Gyárvárosi Plébánia Irattára *Historia Parochiae* 88-89.; Pécsi Székesegyházi Plébánia Irattára *A Pécsi Székesegyházi Plébánia Historia Domusa* 1949-es és 1950-es bejegyzések; *Tihanyi János*: A Mohácsi Belvárosi Plébánia története. Mohács, 1943–1950. Kézirat. 129–131.; PPL Körlevelek 1239/1949.

¹¹⁴ Pécsi Székesegyházi Plébánia Irattára *A Pécsi Székesegyházi Plébánia Historia Domusa* 1948-as bejegyzések.

¹¹⁵ Pécsi Szigeti-külvárosi Plébánia Irattára Pécs Szigeti-külvárosi Szent Ferenc Plébánia története II. Kézirat. 1949-es év.

domonkos atya vezetésével,¹¹⁶ azonban közben máshol már feloszlatták ezt.¹¹⁷ De tény, hogy az elkövetkező évtizedekben sem erről, sem a Mária-kongregációkról már nem hallunk, így ha a formális felszámolást el is kerülték, tevékenységüket mégis be kellett szüntetniük.

A legszűkebben vett hitbuzgalmi társulatok, elsősorban az Élő Rózsafüzér Társulatok azonban tovább tudtak működni az elkövetkező évtizedekben is. Igaz, tevékenységük szigorúan a templom falai közé szorult és csupán az ájtatosságokra és a templomgondozásra korlátozódott – egyébként korábban is elsősorban erre irányult –, de épp ezért tudtak „túlélni”, szemben a sokkal aktívabb Mária-kongregációkkal, Credóval, Szívárdával. Azonban tagságuk idővel előregedett, anélkül, hogy az új rendszerben az elvallástalanodó társadalomban felnövekvő fiatalabb hívek jelentősebb számban csatlakoztak volna hozzájuk.¹¹⁸

Ezt a tendenciát erősítették fel a világegyházban lejátszódó változások is. A II. vatikáni zsinat szellemisége széles teret engedett a 20. század megváltozott igényeinek jobban megfelelő, kötetlenebb, de sok esetben elmélyültebb vallásgyakorlást nyújtó újfajta kisközösségeknek és mozgalmaknak, melyek elsősorban a fiatalok körében váltak népszerűvé.¹¹⁹ Ezt erősítette fel, hogy a kommunizmus évtizedeiben ezek a lazábban szervezett úgynevezett bázisközösségek működőképesebbek is voltak a hagyományos társulatoknál,¹²⁰ erre utal, hogy 1991-ben már igen jelentős, 100–200 ezer főnyi tagsággal rendelkeztek.¹²¹ Ezek így egyfajta konkurenciaként léptek és lépnek fel a hagyományos társulatokkal szemben, elsősorban a vallásos fiatalok körében, aki a társulatok utánpótlását is biztosíthatnák.

7. 1989–2015 – Bizonytalan jövő

Ez a folyamat a rendszerváltás után bekövetkező szabad légkörben sem tudott már visszafordulni, a hagyományos társulatok többsége nem tudott újjászerveződni, például az egyházmegye legrégebb folyamatosan működő társulatába, a pécsi

¹¹⁶ *Tihanyi J.*: Mohácsi Belvárosi Plébánia. i. m. 130.

¹¹⁷ Pécsi Gyárvárosi Plébánia Irattára Historia Parochiae 89.

¹¹⁸ *Barna G.*: Élő Rózsafüzér i. m. 291–292., 313., 387–388.

¹¹⁹ *Söveges D.*: Fejezetek. i. m. 357–382.; *Póka Gy.*: Az egyházközségek i. m. 290–291.; *Lelkiségek – mozgalmak a Magyarországi Katolikus Egyházban.* Szerk.: Györgydeák Márton. Országos Lelkipásztori Intézet – Márton Áron Kiadó, Bp. 1994. 5.

¹²⁰ *Mészáros István*: Kimaradt tananyag II. Márton Áron Kiadó, Bp. 1994. 153–166., 186–189., 212–213.; *Mészáros István*: Kimaradt tananyag III/B. Márton Áron Kiadó, Bp. 1995. 65–78., 191–201.; *Mészáros I.*: „Devictus vincit” i. m. 130., 169–181.; *Szántó K.*: A kommunizmusnak i. m. 93–96.

¹²¹ *Tomka Miklós*: Magyar katolicizmus 1991. Országos Lelkipásztori Intézet – Katolikus Társadalomtudományi Akadémia, Bp. 1991. 19–20.

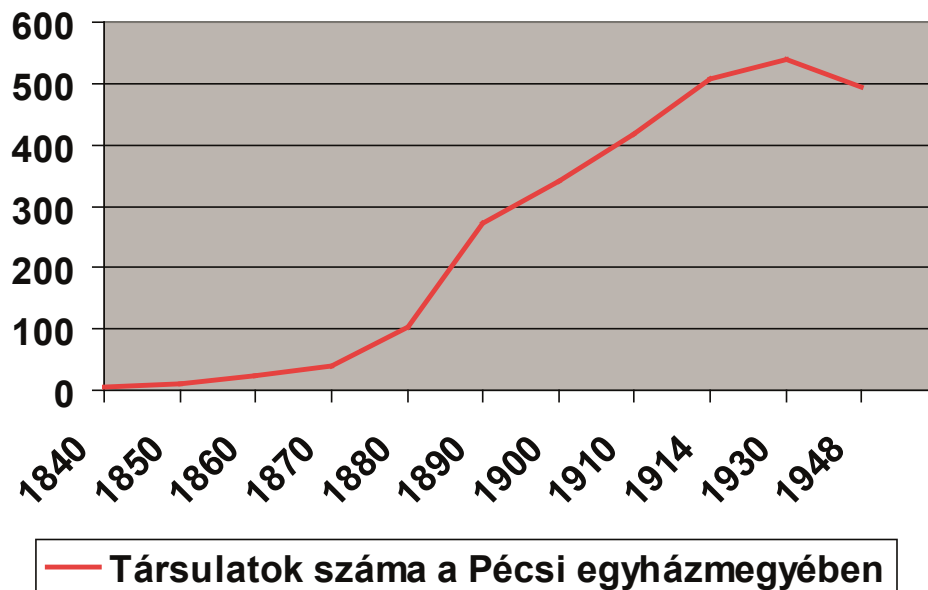
Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szíve Társulatba az utolsó tagfelvétel húsz évvel ezelőtt, 1995-ben történt,¹²² s a társulat jelenleg csupán nyolc, nagyrészt nagyon idős taggal működik Szent Margit Kör néven.¹²³ Egyedül az Élő Rózsafüzér Társulatok tudtak a 20. század második felének és a 21. század kihívásainak megfelelni bizonyos szinten. A hagyományos társulatok közül ez működik ma is a Pécsi egyházmegye szinte minden plébániáján 10 és 200 között változó tagsággal, részben évtizedek óta folyamatosan működve, részben újonnan alapítva, igaz, az új lelkeségi mozgalmak közösségeinek – például Jézus Szíve Család, Fokolaré, Szent Mónika Közösség, Antiochia Közösség – túlsúlyától kísérvé. Azonban a legtöbb helyen visszatérő probléma, hogy tagságuk főleg idős hívekből áll, így jövőjük bizonytalan,¹²⁴ bár még mindig ez számít a legnépszerűbb vallásos egyesületnek Magyarországon.¹²⁵ De érzékelhető a visszaszoruló tendencia, így lehetséges, hogy a hagyományos hitbuzgalmi társulatok idővel teljesen átadják helyüket a modern ember lelkiületéhez, felfogásához és életmódjához jobban illeszkedő új lelkeségi mozgalmaknak, amelyek a katolikus vallásosság 20-21. századi megújulási formáját jelentik.

¹²² Pécs-Belvárosi Plébánia Levéltára A Boldogságos Szűz Mária Szeplőtelen Szíve Társulat névkönyve 1845–1995.

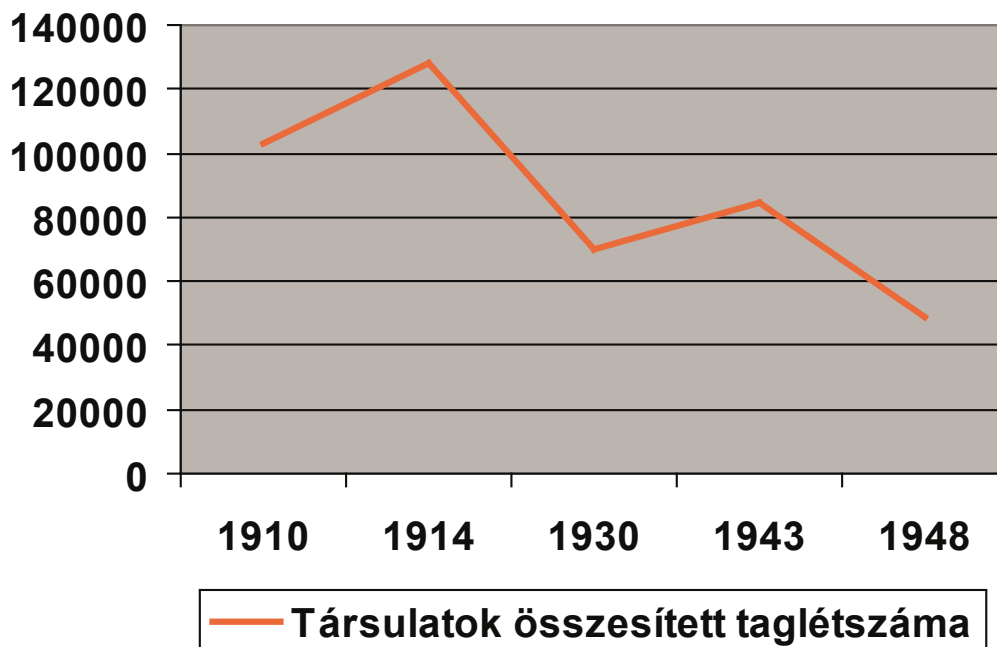
¹²³ Kele Pál nyugalmazott plébános szíves közlése 2014 márciusában.

¹²⁴ A Pécsi egyházmegyében a helyi vallási közösségeket feltüntető plébániai honlapok: <http://www.kertvarosi.plebania.hu/index.php/kozossegek>; <http://www.pius.plebania.hu/m-kozossegek>; <http://www.siklosiplebania.hu/content/10/02/kozossegeink>; <http://www.mohacsiplebania.hu/plebania/csoportok/>; <http://www.sasd.hu/plebania/kozossegek.html>; <http://www.mecseknadasd.plebania.hu/kozosseg.htm>; <http://www.plebaniaszekszard.hu/indexhu.php?p=nyito>; <http://www.plebaniadecs.emecclesia.hu/index.php?pageid=555>; <http://dombovar.plebania.hu/index.php>; 2014. április 10.

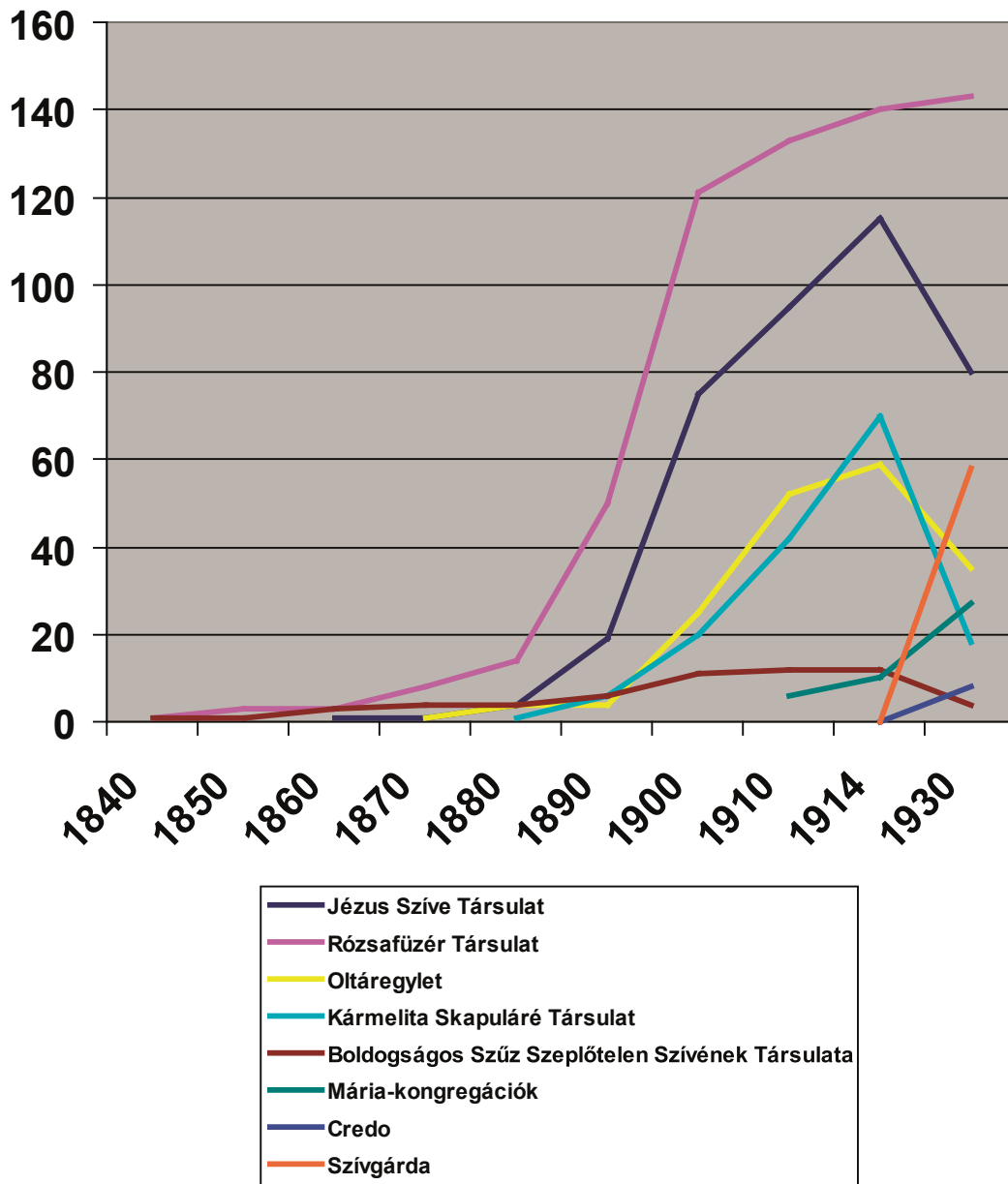
¹²⁵ *Barna G.*: Élő Rózsafüzér. i. m. 314., 389.

1. ábra. A társulatok összesített számának változása a Pécsi egyházmegyében (1840–1948)

2. ábra. A társulatok összesített taglétszámának változása a Pécsi egyházmegyében (1910–1948)

3. ábra. A legjelentősebb társulatok számának változása a Pécsi egyházmegyében (1840–1930)

Év	Latin szertartású katolikus hívők száma	Társulatok száma	Társulatok taglétszáma	A hívek részvétele a társulatokban ¹
1903	510 330 ²	341 ³	–	–
1910 ⁴	515 616	417	103 337	20,04 %
1914 ⁵	532 578	508	127 822	24,00 %
1930 ⁶	460 000	540	69 854	15,18 %
1943 ⁷	539.646	–	84 805	15,71 %
1948 ⁸	489 136	494	48 958	10,00 %

1. táblázat. A Pécsi egyházmegyében működő hitbuzgalmi társulatok összesített adatai a sematizmusok adatai alapján (1903–1948)

- ¹ A százalékok csak hozzávetőleges arányokat mutatnak, mert természetesen egy személy több társulat tagja is lehetett.
- ² 1900-as adat. Balogh Margit – Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. II. MTA TTI, Bp. 1996. 186.
- ³ Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato 1903. Typis Lycei Episcopalis, Quinque-Ecclesiis 1903. 157–165.
- ⁴ Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMX. Typis Episcopalis, Quinque-Ecclesiis 1910. 174–192., 248.
- ⁵ Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMXIV. Dunántúl R. T., Quinque Ecclesiis. 1914. 179–201., 292.
- ⁶ PPL 4163/1930; Balogh Margit – Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. II. MTA TTI, Bp. 1996. 192.
- ⁷ Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMXLIII. Dunántúl, Quinque-Ecclesiis. 1943. 154–157.
- ⁸ Balogh Margit – Gergely Jenő: Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992. II. MTA TTI, Bp. 1996. 195.

Társulat neve	1903 társulatok száma ⁹	1910 társulatok száma / taglétszám ¹⁰	1914 társulatok száma / taglétszám ¹¹	1930 társulatok száma / taglétszám ¹²	1943 taglétszám ¹³
Jézus Szent Szíve Társulat	83	95 / 34.456	115 / 45.038	76 / 18.649	13.851
Oltáregylet	29	52 / 5710	59 / 7255	35 / 4810	5320
Rózsafüzér Társulat	148	133 / 32.855	140/ 36.405	143 / 22.352	30.796
Boldogságos Szűz Mária Széplőtelen Szívének Társulata	12	12 / 6204	12 / 6467	4 / nincs adat	345
Kármel-hegyi Skapuláré Társulat	23	42 / 9574	70 / 14.399	18 / 2077	1052
Mária-kongregáció	3	6 / 667	10 / 1002	27 / 1655	1916
Krisztus Szent Vére Társulat	2	4 / 6554	4 / 6959	1 / 20	32
Jézus Szent Gyermeksége Társulat	11	17 / 1301	19 / 1630	91 / 5720	7708
Mária Társulat ¹⁴	5	-	-	-	-
Máriacelli Társulat	1	1 / 200	1 / 250	-	-
Lorettói Ház Társulat	3	3 / 312	4 / 367	-	-
Mária Reparatrix Társulat	1	2 / 37	1 / 10	-	-
Szent József Társulat	6	10 / 859	13 / 880	4 / 413	62
Pécs-egyházmegyei Papok Missziós Egylete	1	1 / 48	1 / 59	nincs adat	50
Ferences harmadrend	4	7 / 758	12 / 1119	17 / 1033	808
Keresztények Anyja Társulat	1	1 / 40	1 / 36	-	-
Szentháromság Társulat	1	1 / 52	1 / 15	-	-

Társulat neve	1903 társulatok száma ⁹	1910 társulatok száma / taglétszám ¹⁰	1914 társulatok száma / taglétszám ¹¹	1930 társulatok száma / taglétszám ¹²	1943 taglétszám ¹³
Mária Leányok Társulata (Szűz Mária Gyermek- keinek Társu- lata)	3	14 / 779	17 / 1089	5 / 224	355
Gyermekek Órangyal Társu- lata	3	5 / 296	5 / 458	3 / 181	589
Az isteni szol- gálat fénye emelését czélzó földmives társaság	1 ¹⁵	2 / 222	2 / 283	-	-
(Élő) Keresztút Társulat	-	2 / 1526	2 / 1753	1 / 270	-
Szent Kereszt Hadsereg	-	1 / 768	4 / 800	2 / 683	-
Örökös Rózsa- füzér Társulat	-	1 / 6	2 / 37	2 / 291	156
Tisztítótűzben Szenvedő Lelkeken Segítő Társulat	1	3 / -	2 / nincs adat	-	-
Missziókat Segí- tő Társulat	-	1 / 13	3 / 44	-	-
Öröklámpa Társulat	-	1 / 100	1 / 101	1 / 65	-
Eucharisztikus Gyermekszövets- ség	-	-	2 / 140	1 / 45	192
Krisztus Szen- vedése Skapulá- ré Társulat	-	-	2 / 84	-	-
Páduai Szent Antal Misszió- szövetség	-	-	1 / 2085	1 / 112	-
Afrikai Misesz- övetség	-	-	1 / 49	-	-
Absztinens Keresztgyelet	-	-	1 / 8	-	-
Jézus Szíve Szövetség	-	-	-	4 / 354	1538
Missziós Szövets- ség	-	-	-	9 / 1022	2605 ¹⁶

Társulat neve	1903 társulatok száma ⁹	1910 társulatok száma / taglétszám ¹⁰	1914 társulatok száma / taglétszám ¹¹	1930 társulatok száma / taglétszám ¹²	1943 taglétszám ¹³
Szívgárda	-	-	-	58 / 3956	13.186
Örökimádás Társulat	-	-	-	3 / 285	-
Férfileg	-	-	-	2 / 124	-
Credo	-	-	-	8 / 1051	3056
Keresztény Hitterjesztés Műve	-	-	-	16 / 683	-
Szent Antal Egyesület ¹⁷	-	-	-	1 / 3006	-
Jézus Szent Szíve Tisztelet- őrsége	-	-	-	2 / 390	-
Szentségimádók Társulata	-	-	-	1 / 42	-
Csodálatos Éremről Ne- vezett Mária Társulat	-	-	-	2 / 108	-
Keresztény Anyák Szent Anna Társulata	-	-	-	1 / nincs adat ¹⁸	-
Szent Terézke Egyesület ¹⁹	-	-	-	1 / 65	-
Papok Eucha- risztikus Tár- sulata	-	-	-	-	50
Megváltó Szent Keresztje Tár- sulat ²⁰	-	-	-	-	320
Szívőrség	-	-	-	-	1320
Bencés harmad- rend	-	-	-	-	45
Papok Missziós Egylete (Unio Cleri Pro Missi- onibus)	-	-	-	-	353

2. táblázat. A Pécsi egyházmegyében működő hitbuzgalmi társulatok a sematizmusok adatai alapján (1903–1943)

- ⁹ Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato 1903. Typis Lycei Episcopalis, Quinque-Ecclesiis 1903. 157–165.
- ¹⁰ Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMX. Typis Episcopalis, Quinque-Ecclesiis 1910. 174–192.
- ¹¹ Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMXIV. Dunántúl R. T., Quinque Ecclesiis. 1914. 179–201.
- ¹² PPL 4163/1930.
- ¹³ Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMXLIII. Dunántúl, Quinque-Ecclesiis. 1943. 154–157.
- ¹⁴ Közelebbi meghatározás nélkül.
- ¹⁵ Valójában ekkor már két ilyen társulat működött. Schematismus cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis ad annum a Christo nato MCMVI. Typis Lycei Episcopalis, Quinque-Ecclesiis 1906. 179.
- ¹⁶ Valószínűleg ennek adatait tartalmazza Missziós Egyesületek néven.
- ¹⁷ Hitbuzgalmi vagy karitatív jellege kérdéses.
- ¹⁸ 1915-ben alakult Bakócán, majd 1930-ban beolvadt a helyi Rózsafüzér Társulatba. PPL 4163/1930.
- ¹⁹ Hitbuzgalmi vagy társadalmi jellege kérdéses.
- ²⁰ Lehetséges, hogy azonos a Szent Kereszt Hadsereggel.